

Avvikelse eller variation?

RFSU om homosexualitet på 1930- och 1940-talet

Lena Lennerhed

Kära fru Jensen! Jag vill börja mitt brev med att tacka Er för den nya inställning på mitt problem, som jag fått tack vare Er. Efter genomläsandet av uppsatsen "Om homosexualitet" fick jag en ny syn på mig själv, det föll bort en massa föreställningar och hämningar som jag haft tack vare min okunnighet. Börjar nu se mig själv som en normal människa. Det hela ter sig mycket enklare och framför allt naturligare än förr nu när jag vet dess orsak.¹

Så skrev en man 1941 till Elise Ottesen-Jensen, ordförande i RFSU, Riksförbundet för sexuell upplysning. Den artikel mannen nämnde var troligen "Homosexualiteten" av läkaren Torgeir Kasa och medicinstuderanden Gunnar Inghe, vilken RFSU brukade använda i sitt upplysningsarbete. Artikeln hade ursprungligen publicerats i de radikala clartéisternas *Populär tidskrift för sexuell upplysning* 1933. Kasa och Inghe slog fast att det var en självklar rättighet för homosexuella att leva ut sin sexualitet. Samtidigt utgick de från att homosexualiteten behövde förklaras, och de hänvisade utförligt till medicinsk teoribildning.

Kontakten med Ottesen-Jensen och den nya kunskap den brevskrivande mannen menar sig fått var uppenbart frigörande. Han känner sig nu normal, naturlig och som en friare person. Den här uppsatsen handlar om denna och andra rådsökande män och kvinnor och om RFSU. I fokus står frågan om medicinens roll i konstruktionen av homosexualiteten.

"Sodomiten var en återfallssyndare, den homosexuelle är nu en art" skriver filosofen Michel Foucault i första delen av *Sexualitetens historia*, ord som ständigt upprepats i den under senare decennier framväxande livaktiga sexualitets-historiska forskningen.² Foucaults ord illustrerar väl medikaliseringen av sexualiteten, det vill säga den process som sker under framför allt 1800-talet där sexualiteten övergår från att vara en främst moralisk angelägenhet, en fråga om rätt och orätt och ett ansvarsområde för kyrkan, till att bli en fråga om friskt och sjukt, normalt och onormalt, och ett kunskaps- och ansvarsområde för medicinen. Till processen hör även att sexualiteten kopplades till identitet.

Sodomiten utförde orätta handlingar. Den perversa är en typ, en art, en person som utmärks av en inre läggning.

Foucault beskriver hur dessa nya arter uppkommer med 1800-talspsykiatrins kategoriseringar: Lasègues exhibitionister, Binets fetischister, Krafft-Ebings zoofiler och zooraster med flera. Konträr sexuell känsla och uranism var vid sidan av homosexualitet tidens begrepp för samkönade relationer och begär.

Att en företrädesvis moralisk diskurs ersattes av en företrädesvis medicinsk (framför allt under andra hälften 1800-talet) råder idag relativt stor enighet om i forskningen. Men hur detta gick till, varför, och vilken roll läkarna spelade – om det finns en diskussion.

Psychopatia sexualis

Historikern Harry Oosterhuis bok *Stepchildren of nature. Krafft-Ebing, psychiatry, and the making of sexual identity* (2000) är ett inlägg i diskussionen om läkarnas betydelse.³ Den tysk-österrikiska psykiatern Richard von Krafft-Ebings (1840-1902) verk *Psychopatia sexualis* är en av de centrala texterna i medikaliseringen av sexualiteten, och i synnerhet för kategoriseringen av de så kallade persionerna. Boken kom ut i fjorton upplagor och med allt större omfång. Den första utgåvan från 1886 var på 110 sidor och beskrev 51 fallhistorier, medan den sista från 1903 var på 437 sidor och inkluderade över 300 fall.

Oosterhuis syfte är inte enbart att skriva historien om Krafft-Ebings *Psychopatia sexualis*, han vill också revidera den tolkning av verket som han menar att en foucaultinfluerad forskning gett. Oosterhuis är överens med andra sexualitetshistoriker om att Krafft-Ebing ska ses som en av grundläggarna av sexologin, vetenskapen om sexualiteten. Men Oosterhuis vänder sig mot en ofta upprepade tes i forskningen om att det var inom sexologin som den moderna sexualiteten skapades, och att syftet var makt och kontroll.

Oosterhuis kritiserar inte den av Foucault och andra sexualitets- och genus-teoretiker influerade konstruktivismen, det vill säga den forskningsinriktning som ser sexualiteten som en främst historisk och social produkt. På någon slags konstruktivistisk grund står även Oosterhuis. Det han kritiserar är istället den bild som förts fram av 1800-talets psykiatri och sexologi som medel för blott och bart disciplinering – och där Krafft-Ebing fått tjäna som främsta exempel – samt förenklade tolkningar av hur de så kallade persionerna historiskt uppstod.

1800-talets läkare definierade och benämnde, men det innebär inte att de därför skapade den moderna sexualiteten, med dess indelning i heterosexualitet, homosexualitet etc., betonar Oosterhuis. Processen är betydligt mer komplex.

För det första pekar Oosterhuis på att det inte fanns en medicinsk hegemoni.

Läkarvetenskapen var inte enhetlig utan kunde teoretiskt dra åt olika håll. För det andra hade flera riktningar inom medicinen, särskilt psykiatrin, en svag ställning under Krafft-Ebings livstid. Oosterhuis tes är att Krafft-Ebing och hans kollegors intresse för de sexuella avvikelserna snarast ska ses som ett sätt att försöka vidga psykiatrins verksamhetsområde och stärka professionen. För det tredje: sexualitet i allmänhet och perversioner i synnerhet var ett laddat område, något som det kunde vara känsligt att befatta sig med. Och Krafft-Ebing drog på sig kritik. Många andra läkare vägrade befatta sig med patienters sexuella problem, för att de inte kunde eller för att de inte ville. I sin bok, eller katalog kanske den snarare kan kallas, beskrev Krafft-Ebing ingående skilda perversioner. Dessutom lät han de perversa själva komma till tals över boksidorna, vilket var ett ovanligt grepp. Krafft-Ebing anklagades för att vara ett verktyg åt tidens homosexuella propaganda och för att underminera det moraliska tillståndet i samhället. Särskilt vanskligt ansågs det vara att Krafft-Ebing nådde en så stor skara läsare, långt utanför fackkretsarna. Diskussionen visar tydligt hur pornografi och sexualupplysning är relativa begrepp, och att gränsen dem emellan är flytande. Oosterhuis slutsats är Krafft-Ebing, liksom många andra sexologer, inte alls hade den makt och det inflytande som tillskrivits honom, och att han i flera avseenden var en kontroversiell person i sin samtid.

En ytterligare invändning Oosterhuis gör gäller patienterna. Krafft-Ebing byggde sina teorier på ett stort antal fallhistorier, majoriteten män. Ju mer känd han blev, desto fler sökte upp honom. Många patienter och brevskrivare vittnade om lättnad och tacksamhet över att det fanns någon som lyssnade och var förstående. En del ville bli botade, medan andra med kraft betonade att de var tillfreds med sin sexuella läggning men missnöjda med samhällets inställning. Att sexologerna skapade perversionerna är en stark förenkling av skeendet, menar Oosterhuis. De patienter Krafft-Ebing mötte eller som skrev till honom var inga passiva mottagare av hans diagnoser utan människor som förhöll sig till sig själva och till sina sexuella upplevelser och erfarenheter. Ofta var de påfallande aktiva, reflekterade över olika teorier och Oosterhuis kan visa att Krafft-Ebing tog starkt intryck av många så kallade perversa, särskilt de homosexuella.

Den medicinska teoribildningen utvecklades alltså, skriver Oosterhuis, i en interaktion mellan läkare och patienter (därmed inte sagt att läkarnas inflytande inte var stort).

Oosterhuis visar dessutom att Krafft-Ebing kom att svänga. När Krafft-Ebing träffade män med "konträr sexuell känsla" utgick han till en början från att deras avvikelse var medfödd och uttryck för degeneration. Men hos ett stort antal kunde han inte belägga något sjukdomstillstånd, tvärtom var många friska och dessutom framstående medborgare. Frågan om homosexualitet blir i Oosterhuis bok ett tydligt exempel på hur Krafft-Ebing utvecklades mot en mer

liberal position. Mot slutet av sitt liv hävdade Krafft-Ebing att homosexuella relationer kunde vara kärleksrelationer, och att därför inget avgörande skilde dessa från heterosexuella relationer. Krafft-Ebing banade väg, menar Oosterhuis, för en normalisering av homosexualiteten. Den skulle inte bestraffas, men heller inte ses som en sjukdom utan som en variation.

Det ska inflikas att när Krafft-Ebing uttalade sig om homosexuella var det nästan alltid de homosexuella männen som avsågs. Kvinnlig homosexualitet var inte något Krafft-Ebing intresserade sig särskilt mycket för, och han hade heller aldrig någon klar uppfattning om huruvida den motsvarade manlig homosexualitet eller var annorlunda. Få lesbiska hörde av sig till honom. Krafft-Ebing trodde själv att det berodde på att han var man, medan Oosterhuis tycker sig se att de kvinnor som hörde av sig inte blev tagna på allvar. En intressant iakttagelse Oosterhuis gör är att många homosexuella män uppenbarligen kunde identifiera sig med tidens medicin-psykiatriska diskurs om sexualitet, medan lesbiska kvinnor inte verkar ha gjort det i samma utsträckning.

Röster i RFSU

Så till undersökningen av RFSU. Källmaterialet är av senare datum, från 1930- och 40-talet, när den medicinska diskursen kan sägas ha blivit etablerad jämfört med under Krafft-Ebings tid. Men Oosterhuis studie kan inspirera till frågor om RFSU och om dem som sökte upp förbundet. RFSU är intressant att studera av flera skäl. RFSU var en sexualpolitisk organisation, en organisation för sexuell reform och samhällsförändring. Samtidigt var det medicinska inslaget i RFSU stort. Förbundets läkare var tongivande, och de var politiskt radikala läkare ur föreningen för socialistiska medicinare. Hur såg man på sin egen roll som läkare? Och hur såg man på de homosexuella?

RFSU grundades 1933 av den syndikalistiska journalisten Ottesen-Jensen, radikala läkare som Gunnar Inghe, Siri Kjellberg-Cleve och Nils Nielsen, och företrädare för arbetarrörelsen. Organisationen växte snabbt. Lokalavdelningar bildades över hela landet, ett bolag för försäljning av kondomer, pessar och sexualupplysningslitteratur etablerades, och en rådfrågningsbyrå öppnades dit människor vände sig för frågor om preventivmedel eller sexuella problem. Mäniskors möjlighet att styra över reproduktionen stod i fokus. Tillgång till preventivmedel och abort var centrala krav, liksom kravet på en sexualundervisning i skolan. Men frågan om homosexualitet var också viktig i RFSU. Förbundsprogrammets kryptiskt formulerade krav 1934 på "en revision av lagstiftningen i enlighet med ett vetenskapligt bedömande av sexualdriftens varianter" var ett krav på en avkriminalisering av homosexuella förbindelser. Vid tidpunkten kunde den man eller kvinna som avslöjades med "otukt mot naturen" få upp till två års straffarbete.⁴ Förbudet var kritiserat och omdebatterat. Kända läkare som

Anton Nyström, Bror Gadelius och Frey Svenson hade sedan länge krävt en avkriminalisering då de menade att homosexualiteten var att betrakta som en sjukdom, inte ett brott. Socialdemokraten och juridikprofessorn Vilhelm Lundstedt var den första att kräva en avkriminalisering i riksdagen 1933, och motionen publicerades samma år i boken *"Otukt mot naturen". Bör den vara straffbar?* Lundstedt utgick, liksom många andra i debatten, från att homosexualiteten hade hormonella orsaker och alltså var medfödd. En annan teori framförde psykoanalytikern Gunnar Nycander som i boken *En sjukdom som bestraffas* (1933) hävdade att homosexualiteten orsakades av en störning i den psykos sexuella utvecklingen och alltså var en förvärvad sjukdom. Homosexualiteten skulle därför inte bestraffas, enligt Nycander, men den var likafullt en abnormitet som inte var önskvärd.

I RFSU rådde enighet om kravet på avkriminalisering, men man var inte helt eniga om hur man skulle se på homosexualiteten som sådan. Som mest liberal framstår förbundets ordförande Ottesen-Jensen, eller Ottar som hon kallades. Ottesen-Jensen blev på 1910-talet engagerad i den syndikalistiska rörelsen, först i Norge och sedan i Sverige. Som journalist skrev hon i SACs *Arbetaren* och ungsocialisternas *Brand*, och vid tjugotalets mitt gav hon även ut tidningen *Vi kvinnor*. Sexualpolitik och sexualupplysning hade successivt blivit hennes område, för att inte säga mission. Internationella kontakter fick hon genom Världsligan för sexuell reform (World League for Sexual Reform, konstituerad 1928). Ottesen-Jensen befann sig ständigt på resande fot, som agitator och upplysare. Vid ett av hennes föredrag 1931 i Surahammar stegade järnbruksarbetaren Eric Thorsell fram och ställde några frågor om homosexualitet. Det blev inledningen till en lång vänskap dem emellan. Ottesen-Jensen skrev rekommendationsbrev för Thorsell till Hirschfelds berömda sexualforskningsinstitut i Berlin, där han kom att vistas i flera månader.⁵

Med Thorsells och andra homosexuella RFSU-medlemmars hjälp kom Ottesen-Jensen att skapa ett kontaktnät med homosexuella kvinnor och män över Sverige. Hon gav förslag på restauranger och kaféer där homosexuella brukade träffas, och förmedlade också personliga kontakter. För Ottesen-Jensen var homosexualitet snarast att se som en variant av sexualiteten, inte en sjukdom, och därför skulle den accepteras. Hennes linje var att bekämpa fördomar och arbeta för en avkriminalisering, att stödja homosexuella kvinnor och män, och att främja deras kontakter med andra homosexuella, sociala såväl som sexuella. Någon avgörande skillnad mellan manlig och kvinnlig homosexualitet såg hon inte. Ottesen-Jensen drev också att homosexuella borde bilda en egen förening (det skedde först 1950 med RFSLs, Riksförbundet för sexuellt likaberättigande, bildande).

I sin rådgivning till homosexuella rekommenderade Ottesen-Jensen bland

annat Kasas och Inghes uppsats "Homosexualiteten" och Lundstedts bok, men även skönlitteratur som Radclyffe Halls *Ensamhetens brunn* (1928, sv.övers. 1932) och, till lesbiska kvinnor, Ingrid Påhlmans *Varför just jag?* (1941).

Psykoanalysens syn på homosexualitet stod hon inte bakom, och det verkar som att andra RFSUare också kunde vara skeptiska. När en person via brev ber att få låna Nycanders bok, så skickar man honom istället annat material.

Men i RFSU fanns olika synsätt. Programmet beskrev homosexualiteten som en variant. I andra sammanhang talade man om den som en sjukdom. Vad den var för slags sjukdom och hur pass allvarlig – här gick uppfattningar isär. Under ett och samma år kunde en läkare i svar från RFSU hävda att homosexualitet var en medfödd sjukdom medan en annan beskrev den som en förvärvad sjukdom. Brevskrivare fick därmed olika besked beroende på vilken läkare som tog sig an deras ärende.

I RFSU fanns alltså ingen entydig uppfattning om homosexualitet. Frågan hade sin självklara plats i förbundet, men här rådde inte samma enighet som till exempel i synen på abort och preventivmedel.

Homosexuella kontakter avkriminaliserades 1944. Däremot jämfördes de inte med heterosexuella förbindelser. Bland annat infördes högre åldersgränser för homosexuella förbindelser. Bakom låg en föreställning om att unga kunde "förföras" till homosexualitet, och detta i möjligaste mån skulle undvikas.

Samma år reviderade RFSU sitt program, och den nya punkten avseende homosexuella kontakter lød: "En förskjutning av tyngdpunkten från straffrättsliga till botande och förebyggande åtgärder beträffande driftlivets avvikelser".

Den nya skrivningen var mer negativ till homosexualitet än den föregående. Ordet "variant" var utbytt till "avvikelse", och RFSU tryckte nu på vikten av att bota och förebygga. Men även vid denna tid fanns olika ståndpunkter i förbundet. Ottesen-Jensen höll till exempel fast vid att homosexualiteten var en variant som skulle accepteras, men här räckte inte hennes inflytande till. Bakom de patologiserande formuleringarna i nya programmet stod Gunnar Nycander som nu satt i RFSUs styrelse. Detta skedde samtidigt som hela förbundet gick in i en fas av ökad professionalisering och en viss avpolitisering av de sexuella frågorna.

Röster till RFSU

Homosexuella kvinnor och män sökte upp eller skrev brev till RFSUs rådfrågningsbyrå. Det går inte att dra några generella slutsatser om homosexuellas liv vid denna tid utifrån de bevarade breven. Dels är breven relativt få, ungefär ett tiotal per år under 1930- och 40-talet.

Dels är de som skriver hjälpsökande, det vill säga de anser sig ha problem av något slag eller att de lider av ensamhet. Man bör komma ihåg att det trots

kriminalisering och patologisering av homosexualiteten ändå fanns homosexuella nätverk och mötesplatser, särskilt i större städer, och att livet som homosexuell kunde se olika ut.⁶

I breven till RFSU finns det några framträdande drag. Ett är att förtroendet för RFSU är stort, mycket stort. En del av brevskrivarna öppnar sig för första gången, och kontakten med RFSU verkar ha haft oerhört stor betydelse för dem. Många skrev tillbaka och berättade utförligt om sina liv.

Brevskrivare vänder sig alltså till RFSU för förståelse och bekräftelse. Många vill främst träffa andra homosexuella, med RFSUs hjälp. Här kunde Ottesen-Jensen och Thorsell förmedla kontakter, och Ottesen-Jensen råda homosexuella kvinnor att komma till Stockholm och gå till restaurang Bäckahästen, medan männen tipsades om Atlantic och Franska konditoriet.

Ett annat framträdande drag är att de medicinska begreppen slagit igenom. Majoriteten brevskrivare betecknar sig som homosexuella, en del som felorienterade. Någon enstaka använder beteckningen inverterad eller abnorm. "Saken är den att jag känner mig inte alls som andra flickor i min ålder, utan jag har någon sorts manliga anlag", skriver ett kvinnligt charkuteribiträde på arton år 1946.⁷ En del brevskrivare använder dock känslotermer. "Jag [...] längtar att leva tillsammans med en kvinna, men min kärlek går istället till mitt eget kön", skriver en ung man 1941. Samtidigt slår han fast att han är "född med sådan natur".⁸

Den medicinska diskursen förefaller vara etablerad och den religiösa övergiven. Av de brev jag funnit finns inte något som talar om homosexualiteten som en synd. Men medicinens perspektiv på homosexualiteten tolkades ändå på olika sätt av brevskrivarna. En del beskriver sig som onormala, och några få önskar bli behandlade. En tjugوårig man ber Ottesen-Jensen om hjälp mot sin homosexualitet som han finner onaturlig och osund: "Jag har visst läst någonsans, att genom hormoninjektion, kan man göra en man, manligare och en kvinna, kvinnligare".⁹ Men flertalet skriver till RFSU för att bryta sin isolering. Några är mycket olyckliga och oroade medan andra har en relativt okomplicerad syn på sin homosexualitet och rätt och slätt söker kontakter med likasinnade.

Tilltron till upplysning är stark bland brevskrivarna. En kvinna ber Ottesen-Jensen att informera hennes arbetskamrater om att homosexualitet inte är något man "kan hjälpa". I ett annat brev skriver hon att med mycket arbete kan homosexualiteten komma i ljusare dager. Hon är intresserad av en flicka som hon tror är homosexuell men "oupplyst", och frågar: "Tycker fru Jensen att jag om det blir pratande tillfälle, skall försöka i någon mån förklara homosexualiteten, jag tror det vore nyttigt för henne att få veta något om detta, fastän med försiktighet".¹⁰

Flera personer skriver efter att ha läst något RFSU rekommenderat. Den i inledningen omtalade artikeln "Homosexualiteten" i *Populär tidskrift för sexuell upplysning* av Torgeirs Kasa och Gunnar Inghe, omnämns mycket uppskattande av flera.

Undertecknad [...] önskar härmed framställa en fråga, efter mycket betänkande. Det är svårt för mig att skriva, ty det är så mycket jag icke kan omsätta i ord. Jag hoppas att ni Herr Dr. Nielsen vill förstå. När jag läste häftet nr. 4 så blev jag förvånad, men också glad, att finna så mycket förståelse och sympati för detta egendommiga. Det är så med mig att jag alltid tyckt om "män", beundrat många, haft dem i mina tankar, men aldrig har jag funnit någon som förstått mig. Jag är 28 år och i hela mitt liv så har detta funnits i mina tankar, min själ hyser "stark åtrå", längtan, men var finna någon att hängiva dessa känslor åt, det bästa jag äger. Högaktning, förståelse, sympatien, "hjärtelivets blomma", livets värme. Detta vill jag giva, men önskar få detsamma i gengäld.[...] Sedan jag läst häftet nr. 4 så har ett hopp gott upp för mig.¹¹

Så skriver en man till RFSU-läkaren Nils Nielsen 1933, och han ber Nielsen sammanföra honom med någon sympatisk man. Sig själv beskriver han som lång, mörk och intresserad av simning och grekisk konst, särskilt målningar av grekiska krigsmän.

Längre fram, på 1970-talet, hävdade Eric Thorsell att Kasas och Inghes artikel då var en av de bästa han läst i ämnet. För en läsare idag framstår kanske inte artikeln som så positiv då den med sin utförliga redovisning av olika medicinska teorier så tydligt utgår från att homosexualiteten bör förklaras. Men sedd utifrån sin tid framstår artikeln som accepterande. Den sakliga tonen verkade frigörande för en del läsare.

Det fanns dock de som reagerade, och 1933 åtalades två artiklar i *Populär tidskrift för sexuell upplysning* för att vara sedlighetssårande: Karl Evangs "Det sexuella samlivets teknik" där olika samlagsställningar beskrevs, och Kasas och Inghes "Homosexualiteten". Enligt åklagaren skildrade den sistnämnda artikeln homosexualiteten med "en för svaga karaktärer förledande nimbus", den var närmast "en lovsång".¹²

I en promemoria till polismästaren beskrev polisintendent Alvar Zetterquist tidskriften som "ett synnerligen motbjudande geschäft i den sexuella upplysningens tyvärr alltför ofta missbrukade namn", och att de åtalade artiklarna var av "pornografisk natur". En ytterligare anklagelsepunkt (men inte åtalpunkt) enligt Zetterquist var att tidskriften var osvensk. Bland medarbetarna fanns en "tysk kommunistprofessor", och slutsatsen löd: "Utländskt kram alltså som kastas över vårt land och slukas av vår ungdom!"¹³ Den Zetterquist syftade på var Wilhelm Reich, kommunist men varken tysk eller professor, vars artikel "Sexualnöd och borgerlig sexualmoral" publicerats i tidskriften.

En rad personer ryckte ut till försvar av tidskriften. Vilhelm Lundstedt protesterade kraftigt mot åtalet. Flera läkare vittnade om artiklarnas seriositet och vikt, bland andra rättspsykiatern Olof Kinberg.¹⁴ Även Clarté agerade. I broschyren *Polisdiktatur eller vetenskaplig upplysning?* (1933) argumenterade Inghe för att kunskap i sexuella frågor aldrig kunde skada. Kunskap uppfostrade till ansvar, skyddade mot övergrepp och olyckshändelser, och gjorde ungdomen fri och handlingskraftig. Den sexuella okunnigheten däremot, var "ett av reaktionens bästa medel att hålla människor i andlig ofrihet och fångenskap, att få dem att underkasta sig regimen".¹⁵

Men åtalet hade även sina försvarare. I pressen välkomnades aktionen som "renhållning". I en petition tillsänd kungen, "Ungdom till kamp mot sedeslöshet och upplösning", uttalade sig 126 000 personer till förmån för "saklig kunskapsmeddelande", men mot en "sedligt undergrävande" upplysning som inte överensstämde med "kristen anda".¹⁶ Bakom masspetitionen stod bland andra Bo Giertz, då teol. kand., sedermera biskop. Kampanjerna mot *Populär tidskrift* fick inte avsedd effekt. Tidskriften frikändes i rättegången. Men att den åtalades bekräftar Oosterhuis tes: läkare som skrev om homosexualitet tog ris-ker.

Avslutning

Den medicinska diskursen befriar från skuld (och rädslan för straff). Tanken att homosexualiteten var medfödd kunde därför bejakas av många homosexuella i tiden. Framför allt verkar Hirschfelds teorier anammats. Psykoanalysens teorier synes inte ha fått samma gensvar i det material som här redovisats.

Men en minoritet av de personer som skrev till RFSU och som beskrev sig som homosexuella ville definiera sig som sjuka; som att de hade något som borde förebyggas eller botas. Snarare ville man se homosexualiteten som en variant av sexualiteten; en biologisk nyck. Heterosexualiteten togs för given, och homosexualiteten sågs som en avvikelse, men en harmlös sådan. Man såg på sin homosexualitet ungefär som att medan flertalet människor har blå eller bruna ögon så har några gröna. Homosexualiteten var därmed en variation av en normalitet, men denna variation var inte något som skulle åtgärdas utan accepteras.

Av breven framgår att många uppfattade RFSU som stående på deras sida. Förtroendet för läkare kunde alltså vara stort. Men med sitt vänsterradikala och sexualpolitiska engagemang var RFSU-läkare som Inghe och Nielsen knappast representativa för läkarkåren. Att de inte var helt ensamma om sina ståndpunkter visar ett brev från en homosexuell man som berättar att han femton år tidigare gått till läkare för att bli botad, men "av denna kloka person fått rådet att acceptera sig själv och söka likasinnad".¹⁷ Men dessa läkare var troligen

ändå ovanliga. En intressant detalj i sammanhanget är dock att den mest liberala i frågan om homosexualitet, Ottesen-Jensen, inte var läkare. Visserligen sökte hon stöd i medicinsk teoribildning, men hon styrdes i lika hög grad från ett humanistiskt patos.

Fanns det den gemensamma konstruktion av homosexualitet som Oosterhuis beskriver så var det eventuellt i fallet Ottesen-Jensen och de kontakter hon hade med homosexuella kvinnor och män. Hennes personliga möten och brevväxlingar med homosexuella synes ha bidragit starkt till hennes accepterande perspektiv. Och hennes syn på homosexualitet var troligen befriande för många av de kvinnor och män hon stod i kontakt med. Sista ordet får därför Ottesen-Jensen, i ett svar till en rådfrågande kvinna 1944:

Tack för Ert brev och förtroende och förlåt att mycket arbete hindrat mig att besvara det tidigare. Jag förstår att ni inte har det lätt i Er situation, men en viss tröst kan det måhända vara när Ni får veta att vi räknar att 2% av mänskligheten har det som Ni. Detta vill säga att cirka 10.000 människor bara i Stockholm har det på samma sätt. Jag tror säkert också att det skulle glädja er att få veta att man ställer sig alltmer förstående inför detta. Vi har just fått en ny lag, som försöker mildra inställningen till frågan och lära människorna att inte döma. Men tyvärr finns det så många fördomar att det nog kommer att dröja [...] Telefonera till mig någon morgon på min privattelefon [...] mellan kl. 8-9 fm, så kanske vi kan avtala något sammanträffande ifall ni önskar det. Jag känner nämligen rätt många människor, som har det på samma sätt som Ni och det kunde måhända vara skönt för Er att träffa någon av dem, så Ni kunde få så att säga vara er själv och bli förstadd. Ni kan vara säker om att jag inte utlämnar Er någonstans.¹⁸

Noter

¹ Brev till RFSU 6.7.1941 vol. E2:4, Riksförbundets för sexuell upplysning arkiv, Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek (Arab). RFSUs syn på homosexualitet har jag utförligare behandlat i *Sex i folkhemmet. RFSUs tidiga historia* (Uppsala 2002). Andra forskare som skrivit om ämnet, och fr.a. om RFSUs brevväxling, är Jens Rydström, *Sinners and citizens. Bestiality and homosexuality in Sweden 1880-1950* (Stockholm 2001), Inger Ehn Knoblock, "Om jag möjligtvis kan vill jag bli en annan" *lambda nordica* 2-3:1999 och Pia Lundahl, *Intimitetens villkor* (Lund 2001).

² Michel Foucault, *Sexualitetens historia: 1. Viljan att veta* (1976; Stockholm 1980) s. 58.

³ Texten om Oosterhuis bok är delvis publicerad tidigare i min artikel "Krafft-Ebing lät de perversa själva komma till tals" *Svenska Dagbladet* 17.4.2001.

⁴ Se Rydström.

⁵ Fredrik Silverstolpe, *En homosexuell arbetares memoarer. Järnbruksarbetaren Eric Thorsell berättar* (Stockholm, 1980).

⁶ Om manliga homosexuella, se t.ex. Arne Nilsson, *Att vara men inte synas* (1995) och Fredrik Silverstolpe m.fl., *Sympatiens hemlighetsfulla makt* (1999). I Stockholm fanns restauranger och caféer dit lesbiska kvinnor gick.

⁷ Brev 6.2.1946 E2:4.

⁸ Brev 7.8.1941 E2:4.

⁹ E2:4, oklart vilket år, svar saknas.

¹⁰ Brev 29.9.1935 E2:4.

¹¹ Brev 19.12.1933 E2:4.

¹² *Handlingarna i målet mot Populär tidskrift för sexuell upplysning* (1934) s. 36.

¹³ Ibid. s. 11f.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ *Polisdiktatur eller vetenskaplig upplysning?* (1933) s. 31.

¹⁶ Kerstin Vinterhed, *Gustav Jonsson på Skå* (1977) s. 159. Se även Gunnar Inghe, "Sexuell upplysning" in memorian" *Clarté* 11-12:1936.

¹⁷ Utan år E2:4.

¹⁸ Brevsvar 13.6.1944 E2:4.

Summary: Deviation or variation? The RFSU policy on homosexuality in the 1930s and 1940s.

RFSU, The Swedish Association for Sex Education, was founded in 1933. In its first program, homosexuality was described as a variation, and the organization demanded a decriminalization of homosexual contacts. Letters from homosexual women and men show a large confidence in the RFSU president Elise Ottesen-Jensen and the radical physicians at the RFSU clinic. The correspondence also indicates that to some extent, the medical discourse on homosexuality could be perceived as liberating among homosexual women and men. In 1944, the RFSU program was changed and the organization now took a more rejecting position towards homosexuality, defining it as a deviation that should be cured and prevented.

Lena Lennerhed undervisar i idéhistoria och genusvetenskap på Södertörns högskola. Doktorsavhandlingen *Frihet att njuta* (Stockholm 1994) behandlade 1960-talets sexliberalism, och i våras utkom hennes bok *Sex i folkhemmet. RFSUs tidiga historia* (Stockholm 2002). Pågående forskning rör svensk abortpolitik mellan 1938 och 1974.